
Radom, zamek, gm. loco, woj. mazowieckie

Informator Archeologiczny : badania 34, 249-251

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Płachawy, st. 25, gm. Płużnica,
woj. kujawsko-pomorskie,
AZP 33-44/117

patrz: wczesna epoka żelaza

PSZCZYNA, Rynek, gm. *loco*,
woj. śląskie

patrz: nowożytność

RADOM, zamek, gm. *loco*,
woj. mazowieckie

- zamek

W roku 2000 starano się zrealizować etap I „Programu badań archeologiczno-architektonicznych zespołu zamkowego w Radomiu”, obejmujący budynek plebani, czyli pozostałość tzw. domu wielkiego i jego najbliższe otoczenie. Nowo powstały zespół w składzie: prof. L. Kajzer, W. Twardowski, J. Salm oraz Z. Lechowicz przy współpracy studentów Politechniki Łódzkiej, Uniwersytetu Łódzkiego i Klubu Eksploratorów „Labirynt”, przeprowadził blisko dwumiesięczne badania terenowe obiektu. Pracami merytorycznymi kierował dr Zbigniew Lechowicz (autor sprawozdania). Organizatorem zaplecza technicznego i zarazem inwestorem prac terenowych był Społeczny Komitet Ratowania Zabytków Radomia, który deklaruje zamiar pełnej rewaloryzacji zachowanych elementów założenia zamkowego.

W trakcie realizacji założonego programu wykonano pełen pomiar inwentaryzacyjny badanego budynku, pokryto ciągami pionowych i poziomych odkrywek elewację południową i obie szczytowe, a także odgruzowano wschodnią partię niedostępną do tej pory piwnic. W ramach czynności badawczych założono, wyeksplorowano i zadokumentowano 6 wykopów badawczych.

Wykop nr I o wymiarach 6 x 2,50-3,50 m został zlokalizowany przy południowo-zachodnim narożniku budynku plebani. W jego obrębie odsłonięto relikty przypory narożnej oraz fragmenty młodszej zabudowy wzniesionej z gotyckiej cegły rozbiórkowej. Zadokumentowano także skraj fosy zamkowej.

Wykop nr II miał wymiary 4,50 x 3 m przylegał do południowej elewacji budynku w miejscu, gdzie spodziewano się obecności przypory (skarpy). W wykopie zadokumentowano fundament przypory, określono jej wielkość (w rzucie), głębokość posadowienia stopy fundamentu oraz pierwotny układ stratygraficzny terenu.

Wykop nr III o wymiarach 4,50 x 3 m założony został w miejscu, gdzie spodziewano się obecności kolejnej przypory, on także przylegał do lica południowej ściany budynku. Zadokumentowano w nim obecność kolejnej trzeciej przypory domu wielkiego oraz zamurowany, wtórnie przebitý otwór komunikacyjny do piwnic łączący się z przebudową zamku przez starostę Aleksandra Potkańskiego w XVIII w. W profilach były widoczne świetnie zachowane warstwy kulturowe związane z budową zamku.

Wykop nr IV – założony na terenie posesji Państwowego Pogotowia Opiekuńczego w narożniku muru miejskiego i ściany zachodniej domu wielkiego. Ze względu na statykę budynku miał niewielkie wymiary 3,50 x 40 m. Celem takiej lokalizacji było poznanie relacji pomiędzy dwoma elementami fortyfikacji miasta – murem obwodowym i domem zamkowym. Uchwycone przewiązania fundamentów, sposób ich budowy i głębokość posadowienia ich stopy pozwoliły uznać za pewne jednoczesowe powstanie muru miejskiego i domu zamkowego. W części zachodniej wykopu natrafiono na interesujący relikw fundamentowy tworzący łuk (wycinek koła), związany z młodszą niż gotycka fazą użytkowania zespołu zamkowego. W profilu wykopu zadokumentowane zostały czytelne warstwy budowlane i użytkowe.

Wykop nr V – założony w miejscu, gdzie stwierdzono w czasie ubiegłorocznych sondaży architektonicznych zakończony skarpią narożnik domu wielkiego. W tej części ul. Wałowej w 1998 r. mgr W. Twardowski wydobyl liczne

materiały ceramiczne i element kamienny uchodzący za gotycki w czasie pełnionego przez niego nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z instalowaniem kabli elektrycznych. Istniała więc potrzeba weryfikacji wcześniejszych, dość nieprecyzyjnych ustaleń. Wykop miał wymiary 6 x 3,50 m i przylegał dłuższym bokiem do ściany południowej budynku. Dzięki takiej lokalizacji został zarejestrowany pełen rzut czwartej, narożnej przypory opinającej dom wielki. W środkowej partii wykopu znaleziono przylegający do przypory od strony zachodniej wymurowany z kamieni czworokątny zbiornik, najprawdopodobniej pierwotnie służący za dół kloaczny, a w XVII w. za śmietnisko. Był wypełniony licznym materiałem zabytkowym złożonym w tym miejscu około połowy XVII w.

Wykop nr VI – zlokalizowany w miejscu spodziewanego połączenia muru miejskiego z zachodnim murem zespołu zamkowego na terenie posesji Pogotowia Opiekuńczego. Miał on wymiary 10 x 2 m. W jego obrębie uchwycono przekrój i obustronną sytuację stratygraficzną muru miejskiego oraz relikty młodszej od niego zabudowy murowanej na zewnątrz fortyfikacji miejskich.

Obserwacje poczynione dzięki znacznemu zakresowi prac badawczych pozwoliły na uściślenie i zaktualizowanie obrazu radomskiego zespołu zamkowego. Wiadomo już, iż poddany badaniom budynek „domu wielkiego” zachował duże partie pierwotnej substancji murowanej – gotyckiej. Najlepiej jest ona widoczna w partiach piwnicznych, gdyż obejmuje pełen ich obrys, ale w kilku miejscach sięga aż do gzymsu koronującego parter i jest widoczna na strychu. W poziomie piwnic zarejestrowano obecność 5 pierwotnych otworów okiennych (trzech zamurowanych) z częściowo zachowanymi obramieniami okiennymi wykonanymi z wapienia numulitowego. W pomieszczeniu odgruzowanym w tym sezonie odsłonięto otwór komunikujący piwnicę z dziedzińcem zamkowym. W licu wewnętrznym otworu zachowały się kamienne węgary, czytelny i doskonale zachowany jest cały przelot i jego sklepienie. Jest to jak do tej pory jedyny pierwotny, czytelnie zachowany otwór przejścia komunikacyjnego budynku gotyckiego. W partiach parteru elewacji południowej (od strony ul. Wałowej) odsłonięto fragmenty szeregu otworów okiennych, w większości wtórnie zamurowanych, które zostały umieszczone w pierwotnie ślepej ścianie (na poziomie parteru) gotyckiego domu wielkiego. Przy jednym z otworów okiennych zachowały się znaczne fragmenty renesansowej kamieniarki ukazujące dobrą klasę estetyczną i jakość warsztatową detalu budowlanego. W wykopach archeologicznych, w których zostały odsłonięte cokoły kamienne 4 przypór ściennych, zarejestrowano także przebieg muru tarasowego przyległego do elewacji południowej budynku. Przylegał on do lica zewnętrznego (południowego) fundamentów przypór. Sądząc po wielkości kilku zamurowanych otworów okiennych, mogły one powstać w XVIII w. i wraz z tarasem tworzyły zupełnie pałacową elewację południową domu zamkowego, w szacie architektonicznej całkiem odmienną niż znana z XIX-wiecznych inwentaryzacji budowlanych.

Dość interesująca okazała się korelacja spostrzeżeń dotyczących odsłoniętych w czasie badań śladów przypór. Wzniesione zostały na kamiennych fundamentach o rzucie zbliżonym do kwadratu i boku równym 220-240 cm, czyli bliskim czterem miarom łokcia. Obserwacje lica ścian wskazują, iż przypory skrajne były wyższe niż środkowe i mogły sięgać aż po strop parteru. Skrajna przypora wschodnia była narożną. Na poziomie przyziemia w licu ścian wystąpiła cegła ułożona w regularnym dwuwózówkowym wątku wendyjskim z szerokością opracowaną, wypukłą spoiną. Parametry wielkościowe cegły ułożonej w tym wątku wynoszą 263-268 x 121-123 x 88-98 mm i odpowiadają cegle wydzielonej przez A. Gruszeckiego w reliktach bramy iłżeckiej i odcinku murów miejskich zachowanym w skrzydle południowym zespołu popijarskiego. W wykopie IV stwierdzono, iż budynek domu wielkiego jest wysunięty, przynajmniej w narożniku północno-zachodnim, o 7,50 m przed lico muru miejskiego i jest wyraźnie

przewiązany w zachowanej partii cokołu kamiennego. Jest to wyraźny dowód na jednoczasowość budowania domu wielkiego założenia zamkowego i partii murów miejskich w rejonie bramy iłżeckiej, pozwala to na bezwzględne datowanie czasu wzniesienia budynku zamkowego na połowę XIV w. (na podstawie tej samej daty dendrochronologicznej). W kilku miejscach w elewacji południowej i szczycie zachodnim stwierdzono obecność wątku ceglanojednowozówkowego zaczynającego się na poziomie parteru i dochodzącego aż po gzyms, ale cegła posiadała te same bądź niewiele mniejsze wymiary. Jest to o tyle znaczące, że w zachowanych aż po koronę murach miejskich nie stwierdzono obecności takiego wątku. Można więc ze znaczną dozą pewności stwierdzić, że może to być ślad po 2 różnych warsztatach budowlanych. Jeden budujący fortyfikacje miejskie, a także przyziemie domu wielkiego stanowiące, jak się wydaje, integralną ich część, budował, układając cegłę w wążku wendyjskim. Warsztat drugi budujący wyższe partie rezydencji królewskiej stosował wiązanie w wążku jednowozówkowym. Na obecnym etapie poznania obiektu nie jest do końca wiadome czy jest to dowód zróżnicowania czasowego, czy też – co bardziej prawdopodobne (i ciekawe) – obecności dwóch warsztatów o różnych specjalizacjach i, co więcej, opłacanych przez różnych inwestorów.

W efekcie prac udało się także skorygować długość domu wielkiego do około 38 m i ustalić, iż ten jedyny jak na razie element Zamku Kazimierzowskiego powstał na rzucie prostokąta o wymiarach około 38 x 10,50 m. Do ściany wschodniej domu wielkiego przylegała wieża, być może zlicowana z murem miejskim elewacją południową, ale obecnie nie jest dokładnie znane jej domknięcie północne, pierwotnie najprawdopodobniej wyszpałdowane poza lico domu wielkiego. Sądząc po widocznych w piwnicy licach ścian z zachowanymi oporami sklepiennymi na tym poziomie, była przekryta kolebkowo. Uściślenie wzajemnych relacji czasowych domu wielkiego i wieży wymaga jeszcze dodatkowych prac wykopaliskowych.

Szczegółowy pomiar budynku wykazał, że nie jest on regularnym prostokątem, lecz składa się z 3 załamanych odcinków oddzielonych od siebie przyporami. W ten sposób, zbliżony zresztą do zastosowanego przy wznoszeniu kurtyny muru miejskiego przy bramie iłżeckiej, zastąpiono krzywizną załamany odcinkami linii prostej, aby uzyskać domknięcie nieregularnego planu fortyfikacji miejskich.

Zamek radomski należy do grupy budowli sprzężonych (inkorporowanych) z umocnieniami miejskimi, podobnie jak znane obiekty w Łęczycy, Opocznie, Szydłowie czy Wieluniu. Na podstawie dwóch sezonów niepełnych jeszcze badań wydaje się, że powstał razem z fortyfikacjami miejskimi Nowego Radomia z fundacji Kazimierza Wielkiego, choć pełną jego bryłę realizował wyspecjalizowany być może królewski warsztat.

W trakcie prac wykopaliskowych z 6 wykopów uzyskano ponad 7000 zabytków ruchomych. W przeważającej mierze były to pozostałości naczyń ceramicznych, kafli piecowych oraz ułamki szkła okiennego i naczyniowego, Przedmioty metalowe były nieliczne, w większości są to silnie skorodowane, gwoździe i haki żelazne. Na uwagę zasługuje grupa 9 monet z XVII w. i pozostałość kilku elementów naszyjnika wykonanych ze złota (lub elektronu) oraz zdobionych misternymi rytami i dwukolorową emalią.

Zabytki ruchome uzyskane w trakcie badań i ich dokumentacja po zakończeniu opracowania znajdują się w zbiorach Działu Archeologicznego Muzeum w Radomiu.